

125 let od narození geobotanika Rudolfa Mikyšky

Ve věku 92 let mi každý rok přináší dny, na něž připadají „kulatá“ nebo jinak významná výročí narození či úmrtí lidí, kteří se stali významnými pro běh mého života. Samozřejmě, že nejen z mého osobního, ale hlavně z obecného hlediska mezi takové lidi, či spíše osobnosti, patří náš významný geobotanik a pedagog RNDr. Rudolf Mikyška, CSc., který se narodil před 125 lety, 13. dubna 1901 v Praze a tam také 19. října 1970 zemřel. Byl především váženým a současně výborným představeným při mém prvním zaměstnání v botanickém výzkumu. Pro mnoho dalších lidí v českých zemích a na Slovensku byl také významným a ctěným středoškolským učitelem nebo kolegou v zaměstnání, ať už na středních školách, v úřednické práci, nebo při vědeckém výzkumu.

Životní dráha Rudolfa Mikyšky byla opakovaně popsána a z různých hledisek hodnocena v dřívější literatuře, např. Janem Jeníkem (1961, 1971, 2004), Jaromírem Klikou (1951), v mém dřívějším příspěvku (1971), Jánem Michalkem (1971) nebo Dušanem Slávikem (2001). Zde si pouze připomeňme, že celý jeho životní příběh je možno rozdělit do čtyř časových etap, lišících se od sebe jeho zaměstnáním a pracovním zaměřením, a také územími, na nichž pracoval, a místy, kde bydlel.

Za první etapu Mikyškova života lze považovat období od jeho narození v Praze do ukončení univerzitního studia v r. 1926. Během té doby absolvoval po pražské obecné škole studium na reálce v Hradci Králové (1912–20), s krátkodobými „odskoky“ na lesnickou praxi v lesích města Hradec Králové (1917–18) a na Státní lesnickou školu v Písku (1918). Již tehdy se zajímal o přírodu, s hlavním důrazem na lesy. Pozdější studium učitelských oborů zeměpis a přírodopis na Přírodovědecké fakultě

1 Rudolf Mikyška. Z článku J. Jeníka v časopise *Preslia* (1961, 33: 332–335)

2 Podzimní pohled do přírodní rezervace Buky u Vysokého Chvojna (vyhlášené 1955), jedné z oblíbených východočeských lesních lokalit R. Mikyšky. Je zde poměrně dobře zachováno přirozené druhové složení dřevinného i bylinného patra acidofilních bučin. Foto J. Květ (3. listopadu 2015)

Univerzity Karlovy v Praze (1920–26) připravilo R. Mikyšku především na dráhu středoškolského učitele obou oborů. Při hlubším studiu botaniky, jeho největšího zájmu, mu byl hlavním rádcem a učitelem znamenitý geobotanik, v r. 1925 předčasně zesnulý prof. František Schustler. Svá studia R. Mikyška ukončil v r. 1926. Titul doktora přírodních věd (RNDr.) mu Univerzita Karlova udělila ale až v r. 1933, na základě publikovaných výsledků jeho geobotanického výzkumu, který probíhal až ve druhé etapě jeho života, po nástupu do funkce vynikajícího učitele zeměpisu, přírodopis,

zemědělství a pedagogiky na Státním učitelském ústavu v Banské Štiavnici. V r. 1932 přešel na reálné gymnázium ve Slovenském Novém Městě, kde setrval až do jara 1939, kdy se 14. března Slovensko odtrhlo od tehdejšího Česko-Slovenska. Rudolf Mikyška se, spolu s mnoha dalšími českými pedagogy, významně podílel na rozvoji slovenského školství v období první Československé republiky. Přes ujištění slovenských úředních míst, že může zůstat a vyučovat na Slovensku, rozhodl se odejít do Plzně, v nacisty zřízeném a již v r. 1938 o zabraná příhraniční území okleštěném protektorátu Čechy a Morava.

Kromě výuky a péče o bohaté přírodopisné kabinetu věnoval ve volném čase na Slovensku pozornost především lesní vegetaci středoslovenských a západoslovenských Karpat, např. Štiavnických vrchů, Polány, Tribče, Vtáčniku a Považského Inovce, Bílých a Malých Karpat, a dokonce i nížin, např. Svätějurského Šúru. Výsledky svých pozorování a hodnocení uveřejnil v asi 20 původních publikacích, dodnes vysoce ceněných především slovenskými botaniky, jak jsem se o tom později opakovaně i já přesvědčoval při pracovních setkáních s nimi.

Přechodem do Plzně začala třetí etapa života R. Mikyšky – působení na reálných gymnáziích v Plzni (1939–45), Náchodě (1945–46) a Praze (1946–47). Na Plzeňsku zanechal nejen skvělou pedagogickou stopu, jak na něho jako svého „kantor“ na gymnáziu vzpomíná Jan Jeník (2004), ale také vědeckou stopu v publikacích o vegetaci Plzeňska (např. Mikyška 1944), tedy jeho části, která nebyla po Mnichovu 1938 zabrána Německou říší. Do Náchoda přešel na vlastní žádost, neboť očekával, že při poválečných přesunech polsko-německé hranice připadne někdejší pruský zábor Slezska (z poloviny 18. století) Polsku, zatímco Československo by uplatnilo historický nárok na Kladsko, které nikdy nebylo součástí Slezska, anebřž Čech. Chtěl využít naší případnou anexi Kladska tak, že by tam studoval v literatuře do té doby málo popsanou lesní vegetaci. Leč nestalo se tak a R. Mikyška nakrátko odešel vyučovat do Prahy. Tam byl blíže svému tehdejšímu bydlišti v Plzni, kam ve volných dnech jezdil za manželkou, paní Boženou, středoškolskou učitelkou češtiny.

Následovala čtvrtá, dlouhá, velmi významná a také závěrečná etapa v životě Rudolfa Mikyšky. Mohli bychom ji nazvat úřednicko-vědeckou. Během ní bydlel s manželkou v Praze a prvních 7 let (1947 až 1954) působil ve veřejné správě – zprvu na Českém zemském národním výboru, pak ve Studijním plánovacím ústavu, a nakonec ve Vodohospodářské kanceláři ministerstva stavebnictví. Jeho úkolem v těchto institucích byla účast v územním plánování. Jako nedílnou součást do něj zahrnul i hodnocení složení vegetace coby indikátoru ekologického stavu dotčeného území. Tím se stal jedním z průkopníků nového vědního oboru pro Československo – ekologie krajiny.

Tuto zkušenost zúročil v r. 1954 a po něm jako první a jediný vedoucí Geobotanické laboratoře Československé akademie věd (GL ČSAV v Průhonících), z níž a z její sesterské GL ČSAV v Brně později (1962) vznikl Botanický ústav ČSAV (dnes

Akademie věd ČR). Hlavním úkolem průhonické GL ČSAV se od počátku stalo vytvoření rekonstrukční geobotanické mapy českých zemí, tedy dnešní České republiky. Dělo se tak pod Mikyškovým vedením a v součinnosti členů GL ČSAV v Průhonicích a Brně se spolupracovníky z jiných institucí, ponejvíce lesnických. Pokrytí celé plochy českých zemí i vytvoření na sebe navazujících a jednotně pojatých dílčích podkladových speciálních map a jejich syntéza do generální mapy celé české části území Československa je nesporně nejvýznamnějším výsledkem celoživotního vědeckého snažení R. Mikyšky. Již v penzi, kdy působil jako konzultant v Botanickém ústavu ČSAV, se ještě dočkal vydání textové i mapové části celého díla (Mikyška a kol. 1968a) a právem byl za ně vyznamenán Cenou ČSAV (1963). A ani nelze dostatečně zdůraznit, jak významná a užitečná byla a nadále zůstává tato geobotanická mapa při vymezování a vyhlásování zvláště chráněných území, volbě jejich statutu a určování ochranného managementu. Ostatně totéž je možno říci i o většině jeho ostatních geobotanických publikací. Po nějaký čas také působil ve funkci konzervátora ochrany přírody, vytvořené ještě podle prvorepublikového československého zákonodárství (viz též Mikyška 1947).

Rudolf Mikyška se rovněž stihl zapojit do nového kolektivního úkolu pro české geobotaniky, jímž bylo vytvoření přehledu jednotek tehdejší vegetace v českých zemích. Na starost si vzal souhrnné zpracování složení vegetace reliktních borů, vyskytujících se hlavně na minerálně chudých stanovištích jednak skalnatých nebo kamenitých, jednak na převážně křemičitých písčích (Mikyška 1964a). Jako znalec významného podílu vegetace Slovenska uplatňoval své názory též jako poradce při tvorbě rekonstrukční geobotanické mapy Slovenska, již se účastnili i četní další čeští geobotanici.

Kromě vegetačního mapování se R. Mikyška intenzivně věnoval fytoecologickému a ekologickému výzkumu lesní vegetace na rozsáhlém východočeském území, zhruba od Hradce Králové podél Orlice a jejího pravotočného přítoku Dědiny, spolu s jejich pleistocenními terasami a holocenními nivními sedimenty, přes pahorkatinu a vrchovinu v podhůří Orlických hor až po

3 R. Mikyška (vpravo) spolu s Jánem Futákom z Botanického ústavu Slovenské akademie věd v Bratislavě na konferenci k 15. výročí vzniku Geobotanické laboratoře Československé akademie věd v Průhonicích. Konference se konala na podzim 1969, pouze rok před úmrtím R. Mikyšky. Foto K. Gregor (BÚ ČSAV)

jejich hraniční hřeben, včetně úzkého pásu jeho východních svahů v nyní polském Kladsku (např. Mikyška 1940, 1944, 1947, 1968b, 1972). Za publikace vzešlé z tohoto výzkumu obdržel další Cenu ČSAV (1969). Po nástupu do zaměstnání v průhonické GL ČSAV (v únoru 1956) jsem pracoval jako asistent R. Mikyšky, s úkolem vykonávat stanovištní měření a posuzovat stav rostlin. Měření a hodnocení měla doplňovat a přispívat k vysvětlení fytoecologického hodnocení jednotlivých typů vegetace. Mé úkoly v tomto směru byly různorodé – např. mikroklimatická měření v ovzduší nebo v prostoru uvnitř balvanité sutě, zjišťování dlouhodobých průměrných teplot v půdě nebo opadance a stanovení aktuálních vlhkostí a vodní kapacity půd po určování stáří až téměř čtyřsetletých, ale přesto poměrně tenkých kmenů borovic na šumavské skalní sutě. Pečlivá charakteristika stanovištních poměrů na lokalitách zkoumaných fytoecozů byla nezbytnou součástí Mikyškova výzkumu.

Po roce zaměstnání v GL ČSAV jsem navíc k funkci asistenta byl v r. 1957 přijat do tehdejší „vědecké výchovy při zaměstnání“. Měl jsem přitom úspěšně složit „zkoušku z kandidátského minima“ (nyní doktorskou zkoušku) a do pěti let vypracovat a obhájit disertační práci, a tak získat „vědeckou hodnost“ kandidáta biologických věd (CSc., dnes Ph.D.). Za téma disertace jsem si zvolil se souhlasem R. Mikyšky produkční ekologii bylinného patra hlavních lesních společenstev, která on na svrchu vymezeném území zaznamenal. R. Mikyška se také stal mým školitelem. Podle jeho rad jsem vybíral většinu lokalit, na nichž jsem se snažil získávat potřebná data (např. Květ 1972). Většinou to byly lokality, z nichž můj školitel nedávno předtím zaznamenal fytoecologické snímky. Současně jsem zůstával jeho asistentem, zejména při činnostech v terénu.

Při práci fytoecologické povahy se mě snažil vzdělávat v této vědní disciplíně. Činil tak neobyčejně vtipným, a přitom taktickým způsobem. Po příchodu na vybranou lokalitu se mě často zeptal: „Tak, pane kolego, kde si myslíte, že by bylo nejlepší zaznamenat snímek tohoto porostu?“ Po chvíli rozhlížení jsem „panu šéfovi“ sdělil svůj návrh. Jeho odpověď obvykle zněla: „Není to špatné místo, ale já bych raději zvolil toto místo“. A vysvětlil mi důvod své volby.

V terénu byl Mikyška neúnavný. Úkoly, jejichž splnění si pro každou cestu do terénu předem vytknul, se vždy snažil splnit beze zbytku. Jeho i mým hlavním zájmovým územím zůstávaly oblasti, které nazýval, se vzestupnou nadmořskou výškou Zálabí Východočeské nížiny, Podorličí a Orlické hory. Vytvořili jsme si tam tři opěrné body sloužící k ubytování, stravování nebo počítačovému zpracování výsledků získaných v terénu. Byly to ubytovací hostince ve Vysokém Újezdě nad Dědinou, na okraji malého, ale ekologicky a fytoecologicky pestrého lesního komplexu na pahorcích přiléhajících k obci, pracoviště Výzkumného ústavu lesního hospodářství a myslivoství v Opočně a Masarykova chata na Šerlichu ve výšce téměř 1 000 m n. m., tehdy ovšem bez jména prezidenta Osloboditele ve svém názvu. Na všech třech místech jsme se setkávali s neobyčejným porozuměním a vstřícností, hlavně díky empatickému způsobu jednání R. Mikyšky. Zejména na Vysokém Újezdě jsme byli přijímáni jako alespoň poloviční místní spoluobčané.

Po vzniku Botanického ústavu jsem na jaře 1962 pracovně přesídlil z Průhonic do ekologického oddělení BÚ ČSAV v Brně a R. Mikyška se brzo stal důchodcem spolupracujícím s průhonickým geobotanickým oddělením ústavu. I v té době jsem ho několikrát doprovázel při cestách do jeho oblíbeného východočeského terénu. Ani tehdy se nevzdával novátorských myšlenek, jaké obsahuje mimo jiné jeho článek o faciálním vývoji lesního bylinného podrostu (Mikyška 1964b; pozn. red.: facie ve společenstvu – převládnutí jednoho druhu, u lesních společenstev zpravidla v bylinném patře, způsobené nějakou specifickou odchylkou v ekologických režimech stanoviště). Po r. 1965 jsem u něj občas zpozoroval i během dne neobvyklou únavu, zejména v horkých letních dnech. Hlavní příčinou patrně byla slábnoucí srdeční činnost. Ta ho jednou nebezpečně zradila při snímkování letní vegetace borů na vátých písčích v Polabí, kam se tenkrát vydal sám. V poledním horku asi na hodinu upadl do bezvědomí. Poté se našťásti zotavil natolik, že mohl dojít k nejbližšímu nádraží a vrátit se domů do Prahy. Trvalo ještě několik let, až do podzimu 1970, kdy byl kvůli srdečním obtížím hospitalizován. Po asi dvoutýdenním pobytu v nemocnici opustil tento svět. Poslední službou, jakou jsem mu mohl prokázat, byl výběr skladeb hraných při rozloučení s ním ve strašnickém krematoriu v Praze. Paní Božena Mikyšková následovala svého manžela o dost později. Místem jejich společného posledního odpočinku je hřbitov v Praze 6 – Vokovicích, nad vstupem Šáreckého potoka do Divoké Šárky, přírodní rezervace od r. 1964.

Použitá literatura uvedena na webu Živý.